

УДК 008. 316

Л. А. Ороховська

*Кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії
Національного авіаційного університету*

МЕДІАКУЛЬТУРА В КОНТЕКСТІ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ

Л.А. Ороховська «Медіакультура в контексті мультикультуралізму». У статті проводиться дослідження впливу медіакультури на процеси консолідації націй в контексті проведення державами політики мультикультуралізму.

Ключові слова: медіакультура, мас–медіа, мультикультуралізм.

Л.А. Ороховская «Медиакультура в контексте мультикультурализма». В статье проводится исследование влияния медиакультуры на процессы консолидации наций в контексте проведения государствами политики мультикультурализма.

Ключевые слова: медиакультура, масс–медиа, мультикультурализм.

L. Orohovskaya «Media culture in the context of multiculturalism». In the article present research the influence of media culture on the process of consolidation of nations in the contexts of the state's policy of multiculturalism.

Key words: media culture, mass media, mass communication, multiculturalism.

У кінці ХХ ст. розпочався новий етап у розвитку людського суспільства, який докорінно відрізняється від попередніх. Цей новий стан пов'язаний з розвитком інформаційних технологій. Саме вони і їх використання надають усім процесам, що протікають у суспільстві, небувалий динамізм і розмаїття. Основними засобами залучення сучасної людини до подій оточуючого світу, посередниками у формуванні культури є преса, радіотрансляція, кіно, телебачення, реклама, Інтернет. Значна частина традиційних функцій «друкованої комунікації» сьогодні замінюється новими з допомогою мультимедійних інтерактивних

ЗМІ. Інтернет надає користувачу широкі можливості залучення до світової культури: електронних бібліотек, віртуальних музеїв, багатих банків даних з різних галузей людського знання. Але Інтернет – це не тільки середовище існування та поширення інформації, але й засіб здійснення комунікації та обміну поглядами. Різноманіття інформації в Інтернеті про різні культури та цінності дозволяє людині, залишаючись носієм своєї культури, пропонувати її іншим людям, і, в свою чергу, знайомитися з іншими культурами та відчувати їх вплив.

Культура змінюється швидше, ніж суспільні відносини. У сучасному глобалізованому суспільстві завдяки можливостям медіа ці зміни відбуваються особливо швидкими темпами. У 70–80–ті роки появилось нове покоління молодих людей, які виростили в зовсім іншому комунікаційному середовищі, звикли до швидких змін і в цьому не подібні до своїх батьків. Але культура сучасного суспільства все більше стала тяжіти не до мультикультуралізму і не до глокалізації, як сподівалися у 80–ті роки ХХ століття, а до створення мікронацій в межах великих націй. В умовах, коли кожна етнокультурна, конфесійна спільнота має можливість створити свої засоби інформації, зростає можливість проведення політики мультикультуралізму, а це веде до створення конгломерату спільнот з спільним громадянством, що підриває процеси консолідації націй.

Проблемі мультикультуралізму присвячені праці В. Галецького, Л. Дротянко, В. Жолдокова, В. Іноземцева, У.Кімліка, Дж. Комароффа, Ч. Кукатаса, В. Малахова, О.Неменського, Н. Полякової, Ф. Фукуями, Ю. Хабермаса, С. Хантінгтона та ін.

Метою даної статті є дослідження впливу медіакультури на процеси консолідації націй в контексті мультикультуралізму.

У сучасному світі посилюються центробіжні тенденції, що можна пояснити переходом від політики, спрямованої на формування національно–державної ідентичності, до політики культурної ідентичності – мультикультуралізації. Ця політика веде до виникнення нових типів ідентичності (етнічного типу, націоналістичного, релігійно–фундаменталістського, локального), які базується на соціально–конструйованій реальності (історії, мові, релігії, національності, расі тощо). Це

призвело до того, в кінці ХХ – на початку ХХІ століть посилювався процес розпаду націй на окремі етнічні та культурні утворення. Якщо в ХІХ–ХХ століттях домінував процес націєтворення, то проведення політики мультикультуралізму спричинило не тільки гальмування цього процесу, а й посилення центробіжних тенденцій та привело до мультинаціоналізму вже сформованих націй, у тому числі американської.

Ідеологія мультикультуралізму з'явилася в кінці 60-их років ХХ століття, а в якості офіційної державної політики її першою прийняла Канада в 1988 році [1, с. 41]. Згодом ідеологія мультикультуралізму була прийнята в США, країнах Західної Європи. Політика мультикультуралізму базується на інтеграції без асиміляції, на визнанні того, що в суспільстві немає панівної культури й будь-яка спільнота, якій притаманні культурні особливості та ознаки етнічності, має право на культурну автономію. Реалізація політики мультикультуралізму передбачає побудову суспільства на взаємодії соціальних структур, створених на етнокультурних, конфесійних та інших міжгрупових засадах. Ця політика стає наріжним каменем при розробці законодавства про громадянство, виборчу систему, соціального законодавства, яке регулює соціальний захист, освіту, трудове право, міграційне законодавство тощо.

Проведення політики мультикультуралізму зіштовхується з проблемою, яка обумовлена тим, що культури можуть взаємодіяти тільки тоді, коли їх ціннісні основи є подібними і коли відмінності між «своєю» та «чужою» культурою визнаються як такі, що можуть толерантно сприйматися іншою культурою. Реалії життя виявили негативні сторони цієї політики: вона не стільки сприяє інтеграції суспільства, як створює міжкультурні, міжетнічні бар'єри. Кожна держава зацікавлена в консолідації нації, а мультикультуралізм виявився політикою, яка підірвала ці основи. Європа зіштовхнулася з проблемою вимоги мультикультурних реформ арабською та турецькою діаспорою, у США про визнання іспанської мови другою державною заявляють латиноамериканці, Канада так і не змогла вирішити проблему Квебеку, у 2012 році про ініціювання референдуму за незалежність від Іспанії поставили питання три сепаратистські партії цієї автономії. Про крах політики мультикультуралізму

заявили ряд політиків Європейського союзу, у тому числі канцлер Німеччини А. Меркель, прем'єр-міністр Великобританії Д. Кемерон, президент Франції Н. Саркозі, віце-прем'єр Нідерландів М. Верхаген, колишній прем'єр Норвегії Т. Ягланд, колишній прем'єр-міністра Бельгії І. Лєтерм.

Країни, у яких політика мультикультуралізму стала офіційною ідеологією в державі, зіштовхнулися з проблемою конфронтації у суспільстві. Сутички між корінними датчанами і робітниками-емігрантами відбулися в Данії. У Бельгії спостерігається відродження колишнього суперництва, притаманного доіндустріальному суспільству, між валійцями, фламандцями і брюсельцями. Про результати політики мультикультуралізму змушує задуматися також теракт у Норвегії 22 липня 2011 року.

Думки про руйнівну силу мультикультуралізму дотримується С. Кара-Мурза: «Мультикультуралізм, зведений і ранг державної політики США, стимулював етнізацію взагалі всіх меншин... Спільні культурні засади зводяться на рівень приватних. Руйнівний потенціал мультикультуралізму для більшості націй і народів величезний» [1, с. 41].

Ю. Хабермас, характеризуючи ситуацію в сучасному західному суспільстві, також звертає увагу на посилення ксенофобських настроїв: «У наших суспільствах добробуту примножуються етноцентричні реакції населення тієї чи іншої країни проти всього чужого – ненависть і насилля, звернені на іноземців, на іновірців і людей з іншим кольором шкіри, але також і на маргінальні групи, на осіб, що не мають повних прав, і знову таки на євреїв. У цьому зв'язку зустрічаються ще і процеси десолідаризації, які розгораються навколо питань перерозподілу і можуть призвести до політичної фрагментації суспільства» [2, с. 288].

Ці настрої посилюються в Європі та США в зв'язку з посиленням темпів міграції. Мігранти та їх нащадки все частіше заявляють про себе як про мікронації, які бажають жити в країнах, у яких вони опинилися, але за своїми звичаями і традиціями. Ці нові мікронації не визнають засад спільної культури, що веде до конфронтації з корінним населенням країн. Протести мігрантів та їх нащадків носять характер як

соціального протесту, так і риси етнічного конфлікту. Іммігрантські релігійні та етнічні меншини, зберігаючи групову організацію, зберігають і відповідну релігійну та етнічну ідентичність, яка не дозволяє їм до кінця проходити процеси асиміляції. Часто вони здійснюють активний опір асиміляції, а це веде до ускладнення взаємин груп іммігрантів з традиційним суспільством. Досить часто групи іммігрантів неадекватно сприймають встановлені суспільством, у якому вони опинилися, норми та правила й інтерпретують їх по-своєму. Тому єдиний культурно-нормативний простір країн розмивається, а це може призвести до нових суперечностей та конфліктів і поставити під загрозу єдність держави.

Усе частіше автохтонне населення заявляє про те, що вихідці з інших країн, приїжджаючи в європейські країни повинні вливатися в єдину національну спільноту, а не намагатися нав'язати цим країнам політику невтручання у справи етнічних меншин. Не зважаючи на ці заяви, політика мультикультуралізму продовжує залишатися ідеологічною основою офіційної політики і принципи мультикультуралізму закладені в основу законодавства європейських країн, США, Канади, Австралії. Відмова від політики мультикультуралізму небезпечна загрозою громадянської війни, тому завданням є віднайти той баланс, який дозволить зберегти як культурне розмаїття в суспільстві так і громадянський мир. Сприятли цьому має виважена політика в сфері медіакультури, адже можливість неконтрольованого використання сучасних мас-медіа екстремістськими групами може привести до конфронтації у суспільстві. Політика в сфері медіа культури має забезпечити культурний плюралізм. На важливість взаємного обміну культурними надбаннями через мережу комунікації звертає увагу О. Астаф'єва: «Співіснування різних культур будується на системі комунікацій, які пронизують усю тканину соціокультурного простору, і якщо мережа комунікації не функціонує а режимі взаємообміну, то культура «закривається», «локалізується». Тільки в динаміці їх взаємодії виникає «цілісність» світової культури чи будь-якої з національних культур, яка відповідає концептуальним засадам культурного плюралізму» [3, с.146].

Сучасне суспільство все більше втрачає свою єдність і швидко дезінтегрується. Е. Тоффлер зазначає: «Британія, яка колись розглядалася як найбільш однорідна країна та в якій етнічні меншини від пакистанців, західних індійців, кіпріотів, жителів Уганди до турків та іспанців сьогодні перемішані з корінними популяціями, стає все більш і більш різноманітною... У всьому світі етнічні меншини вимагають визнання своєї індивідуальності та прав на працю, прибуток і просування в корпорації. Австралійські аборигени, новозеландські маорі, канадські ескімоси, американські негри, мексиканці в Америці й навіть східні меншини, які колись сприймалися як політично пасивні, сьогодні приходять у рух» [4, с. 378].

Довгий час про США говорили як про «плавильний тигель народів». Але на даний час населення США все більше ідентифікує себе з різними расовими, мовними, етнічними і релігійними спільнотами. Згідно з переписом 1990 року, тільки 5% громадян США вважали себе «просто американцями», решта відносили себе до 215 етнічних груп [1, с. 42]. Аналізу змін суспільної свідомості, а саме – визначенню ідентичності «плавильного тигля народів» присвячена праця С. Гантігтона «Хто ми?». Унікальність Америки він вбачає в «її релігійності та англо–протестанській культурі» [5, с. 569]. Але одним із викликів Америці є масова імміграція, яка привела в США велику кількість латиноамериканців та жителів Азії, які вимагають введення іспанської мови як другої офіційної. С. Гантігтон висловлює побоювання, що «латинська» імміграція може перетворити США на країну «подвійної культури» (англійської та іспанської), що остаточно приведе до розколу суспільства» та прогнозує, що «Америка втратить свою лінгвістичну й культурну єдність, як Канада, Швейцарія та Бельгія» [5, с. 47].

Глобалізація становить реальну загрозу уніфікації культур, зниження їх самобутності, яка забезпечується збереженням своєї історії, культурних цінностей, мови, як символічної сторони етнічного. Актуалізація етнокультурної приналежності та усвідомлення феномену унікальності як основи для самоідентифікації і як цінності, яка інтегрує соціальну спільноту, пов'язані з бажанням зберегти свою «інаковість» в умовах глобалізації. Як зазначає М. Кастельс, це основне протиріччя

долається через відкритість культури до комунікації, що означає відмову від жорсткої позиції «ізоляціонізму», визнання диференціації культури, розуміння перспективності моделі «самобутності, яка відкрита в майбутнє» [6, с. 307–308].

Мас–медіа, які виражають інтереси певних етнічних груп, роблячи акцент на етнічних, релігійних особливостях їх представників, стимулюють етнофікацію культури. Завдяки сучасним мас–медіа культурна етнофікація перетворилася в глобальний процес, який створюється великою кількістю культурних ідеологій, що швидко поширюються в світі та сприяють активній політизації культурних ідентичностей серед іммігрантських меншин, субнаціональних регіонів і місцевого населення. Посилення субнаціоналізму, етнічних і локальних рухів, утворення спільнот, які ґрунтуються на локальних характеристиках, яким притаманна власна культурна самосвідомість і які прагнуть до автономії від національно–державних центрів, різке посилення фундаменталістських релігійних рухів ведуть до послаблення та трансформації національно–державного принципу. Ця трансформація глобального порядку веде до виникнення конфліктів і локальних війн, знедолення і міграції великих груп населення. Втрата центром гегемонії приймає форму мультинаціоналізму, що посилюється, а етнічна консолідація веде до формування нових еліт. Це веде до виникнення нового соціального порядку глобального рівня.

Систему національних держав розмивають два протилежних процеси. З одного боку, до цього ведуть процеси формування наднаціональних організацій, які кидають виклик національним державам, ставлять питання про їх повноваження і прерогативи. З іншого боку, цей процес посилюється регіоналізацією та мультикультуралізацією. Можливість фізичного переміщення для великої кількості людей, зв'язки територій в режимі on–line, які забезпечуються сучасними технічними засобами, створюють зовсім нову картину культурно–територіального поділу. Спираючись на цінності толерантності, різні культурні, релігійні, етнічні групи і меншини вимагають перегляду глобального національно–державного порядку, який склався і заявляють про

свою безпосередню участь в глобальних процесах, інститутах і організаціях.

Процес мультикультуралізації може підірвати гомогенний соціально–культурний простір національних держав. Різні національні групи, спираючись на права людини, насамперед, на право свободи пересування, вимагають встановлення прозорих кордонів і права жити в межах будь–яких національно–державних утворень. Іммігрантські релігійні і етнічні меншини, зберігаючи групову організацію, зберігають відповідну релігійну і етнічну ідентичність, що не дозволяє їм до кінця проходити процеси асиміляції. Людина, змінюючи культурне середовище чи опиняючись в умовах зіткнення нової культури з традиційною, може відчувати «культурний шок», коли вона зазнає дискомфорту від зіткнення з чужою культурою. «У таких умовах може виникати дезорієнтація людини в реальному та медіапросторі, скажімо, при появі різноманітних форм власності, в умовах ринкових відносин, творчої свободи, нових тем в медіатекстах і т. д.» [7, с. 57].

В умовах демасифікації мас–медіа, коли кожна організація, спільнота, політична, етнічна чи релігійна група можуть мати свої ЗМІ, державні мас–медіа, які могли проводити політику, спрямовану на консолідацію нації, все більше втрачають свої позиції. Це відбувається в ситуації, коли у кожному суспільстві зростає кількість мігрантів, які бажають жити за своїми звичаями та традиціями, говорити своєю мовою, і які не бажають вливатися у суспільство, в яке вони прибули. Н. Полякова зазначає: «Іммігрантські групи, взаємодіючи з великим суспільством, приймають його «повідомлення», але виявляються не схильними до його адекватного, такого що відповідає встановленим нормам і правилам, прочитанню. Вони інтерпретують це «послання» по–своєму. Культурно–нормативній системі великого суспільства вони протипоставляють свою нормативно–культурну систему та свої способи прочитання культурних норм і кодів і змушують кожне нормативно–культурне послання великого суспільства циркулювати в їх власній системі норм і кодів. У результаті універсальний культурно–нормативний простір національно–державної території розмивається, в ньому утворюються іншокультурні лакуни, розривається єдина система сенсів

комунікацій. Усе це напряду «вривається» в політичний процес, породжуючи нові протиріччя і конфлікти, ставлячи під питання єдність національно–державного утворення» [8, с. 369].

Отримати інформацію та послуги в Інтернеті можна тільки на одній з домінуючих у світі мов. Якщо не змінити цю ситуацію, то це може призвести до руйнування культурної та мовної різноманітності й прискорити зникнення мов, звичаїв і традицій. Але, як зазначається у декларації ЮНЕСКО «Про культурне і мовне розмаїття в інформаційному суспільстві», глобалізація, разом з швидким розвитком інформаційних і комунікаційних технологій, не тільки є загрозою культурному розмаїттю, але й створює умови для відновлення діалогу між культурами і цивілізаціями. Тому одним з найважливіших завдань інформаційної доби є необхідність «знайти баланс між захистом етнічних і економічних прав авторів і збереженням суспільного доступу до літературних творів, наукових і художніх праць, а також до послуг в галузі культури» [9, с. 11].

Завданням як міжнародних організацій, які опікуються проблемами культури, так і державних органів має стати збереження балансу інтересів та рівноправності в інформаційному суспільстві, забезпечення вільного доступу до інформації і збереження мовного і культурного розмаїття, яке притаманне більшості сучасних суспільств. Реалією сучасного суспільства стає поява багаточисленних субкультур, нових етнічних та релігійних груп, що веде до ускладнення суспільної системи. Мас–медіа, налагоджуючи міжкультурну комунікацію можуть відіграти значну роль у подоланні конфронтації в суспільстві. Якщо ж у міжкультурній комунікації, у мовному спілкуванні діє принцип «свої – чужі», то, як зазначають Л. Г. Дротянко та В. О. Жолдоков, «без відповідних прагнень і зусиль громадянського суспільства в кожній країні, в якій мультикультуралізм відіграє суттєву роль, вирішити проблеми непорозуміння, а то й зіткнення на релігійному, мовному, звичаєвому тощо ґрунті неможливо» [10, с. 8]. Спільне існування в межах одного суспільства груп з різними культурними традиціями вимагає встановлення правил співжиття, які відповідають загальнолюдським цінностям та налагодження міжкультурної, міжрелігійної комунікації.

Глобалізація, починаючи з останньої чверті ХХ ст. проявляється у єдиному економічному просторі, Інтернеті, телебаченні, відкритих кордонах європейської зони співробітництва, туризмі й т. д. Між тим, глобальні процеси мають багато протиріч і супроводжуються процесами фрагментації, локалізації, культурними конфліктами, національними проблемами. У сфері культури глобалізація проявляється в глокалізації, яка поєднує дві сторони соціального процесу – глобалізацію і локалізацію та передбачає міжкультуралізм замість мультикультуралізму.

В епоху глобалізації держави, крім проблем внутрішньої багатоманітності, зіштовхуються також із зовнішніми викликами, які зумовлені міжнародним поширенням інформації, технологій та міграційними процесами. Спілкування між людьми, обмін цінностями, ідеями набули нового масштабу та викликали стурбованість багатьох людей тим, що глобалізація може спричинити втрату цінностей і способу життя, поставити під загрозу місцеву і національну ідентичність. Це, відповідно, спричинило ріст ксенофобії та консерватизму. Доходить і до крайніх проявів: погромів, виселень, етнічних чисток та геноциду. Стимулюється розвиток націоналістичних рухів, які виступають за автономію чи навіть відокремлення. Урятувати ситуацію може тільки дотримання всіма державами принципу культурного розмаїття при відкритості для глобального руху. Така політика має будуватися на визнанні урядами ідеї культурної свободи, на повазі до різних культурних традицій.

Політика держав у сфері медіакультури має бути направлена на функціонування мережі комунікації у режимі взаємообміну, недопущення ситуації, коли демасифікація мас–медіа може призвести до локалізації, закриття культур окремих етносів чи релігійних груп. Формування мережевих комунікаційних систем дає можливість сформувати глобальні системи взаємодії, що може забезпечити цілісність світової культури чи будь–якої з національних культур.

Відмова від політики мультикультуралізму небезпечна посиленням конфронтації у суспільстві та центробіжних тенденцій. Зняти напругу в мультикультурних суспільствах можна скеровуючи цю політику в русло міжкультуралізму та

недопущенням локалізації культури етнічних та релігійних груп. Сприяти цьому має проведення політики в сфері медіакультури, спрямованої на те, щоб дати можливість знайомитися з особливостями культури інших народів, з їх традиціями, звичаями, релігією. Важливо, щоб при проведенні цієї політики акцент ставився не на мультикультуралізмі, а на міжкультуралізмі. Культурне розмаїття – це частина загальнолюдської спадщини. Воно є джерелом обмінів, виникнення нових ідей і розвитку творчості, тому його слід зберігати в інтересах сьогодення і майбутніх поколінь та розглядати в якості одного з основних прав людини.

1. Кара–Мурза С. Г. Демонтаж народа / Сергей Кара–Мурза. – М.: Алгоритм, 2008. – 704 с.
2. Хабермас Ю. Политические работы / Сост. А. В. Денежкина; пер. с нем. Б. М. Скуратова. – М.: Праксис, 2005. – 368 с. – (серия «Новая наука политики»).
3. Астафьева О. Н. Целостность культуры как «единство множественности» // Синергетическая парадигма. Социальная синергетика. – М. : Прогресс–Традиция, 2009. – С. 133–156.
4. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М. : ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – 784 с. – (Классическая философская мысль.)
5. Хантингтон С. Кто мы?: Вызовы американской национальной идентичности / С. Хантингтон; пер. с англ. А. Башкирова. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзиткнига», 2004. – 635, [5] с. – (Philosophy).
6. Кастельс М. Могущество самобытности // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – С. 292–308.
7. Кириллова Н. Б. Медиаменеджмент как интегрирующая система / Н.Б. Кириллова. – М. : Академический Проект, 2008. – 416 с. – («Технологии культуры»).
8. Полякова Н. XX век в социологических теориях общества / Н. Полякова. – М. : Изд–во «Логос», 2004. – 384 с.
9. Культурное и языковое разнообразие в информационном обществе // ЮНЕСКО об информационном обществе: основные документы и материалы / Л. В. Петрова (пер. с англ.); Е. И. Кузьмин, В. Р. Фирсов (подгот.); Российский комитет Программы ЮНЕСКО «Информация для всех», Российская национальная библиотека. – СПб, 2004. – 120 с.
10. Дротянко Л. Г., Жолдоков В. О. Мультикультуралізм комунікативних процесів у глобалізованому світі / Л. Г. Дротянко, В. О. Жолдоков // Вісник національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. – К. : НАУ, 2012. – Вип. 1 (15). – С. 5–8.